

Błażej Stanisławski

Obce wyroby garncarskie we wczesnośredniowiecznym Wolinie Foreign pottery artefacts in early medieval Wolin

Pottery vessels of foreign origin they are a valuable source of information on the relations of inhabitants of Wolin with other communities. Among pottery the most numerous group comprised artefacts manufactures by communities living in the territories on the middle and upper Odra.

Keywords: Wolin, early Middle Ages, pottery, imports, relations

Wyroby garncarskie wczesnośredniowiecznych wolinian występują w ogromnych ilościach w nawarstwieniach osadniczych ośrodka nad Dziwną. Były one tematem szeregu mniejszych rozpraw naukowych (Wilde 1939; Filipowiak 1953; Białęcka 1961; Cnotliwy, Łosiński, Wojtasik 1986; Stanisławski 1997; 1998; 2000; 2009; Brorsson, Stanisławski 1999) oraz książki pt. *Garncarstwo wczesnośredniowiecznego Wolina* (Stanisławski w druku). W tej ostatniej publikacji opracowano niemal wszystkie odkryte dotąd zabytki rodzimej wytwórczości garncarskiej mieszkańców Wolina pochodzące z wczesnośredniowiecznego okresu jego dziejów. Do omówienia pozostała jeszcze ceramika pochodzenia obcego. Za podstawę przypisania poszczególnym okazom proveniencji innej niż miejscowa przyjmuję kryteria, które zaproponował w swych badaniach A. Buko. Zdaniem tego badacza są to: odmienne jakościowo cechy morfologiczne, inny surowiec oraz nie występująca na danym obszarze technika wykonania (Buko 1990, 336).

Zbiór naczyń reprezentujących zewnętrzne tradycje garncarskie jest dosyć różnorodny. Można go usystematyzować w pierwszej kolejności na podstawie związków z konkretnymi tradycjami kulturowo-etnicznymi, podobnie jak zrobiła to przed laty szwedzka badaczka D. Selling (1955), która przypisywała analizowane naczynia wytwórczości słowiańskiej, skandynawskiej oraz zachodnioeuropejskiej. W przypadku Wolina najliczniejsze są wyroby garncarstwa innych społeczności słowiańskich. W warsztatach Słowian powstały m.in. garnki typu Tornow oraz najprawdopodobniej ceramika grafitowana. Zabytki typu

Tornow zdecydowanie dominują w kolekcji naczyń obcego pochodzenia. Z etnosem słowiańskim łączymy również ceramikę polerowaną oraz tzw. Oldenburger Prachtkeramik, której pochodzenie należy wiązać z Obodrytami.

Kolejnym kilku zabytkom przypisujemy rodowód skandynawski – tworzą one grupę AIV wg D. Selling, złożoną z form doniczkowatych oraz okazów o brzegach zagiętych do wewnątrz.

Trzeci zespół tworzą nieliczne przykłady naczyń zachodnioeuropejskich (grupa AI wg D. Selling), które reprezentowane są przez naczynia typów Tating, Kugeltopf i Pingsdorf. Wpływy garncarstwa Europy Zachodniej są widoczne także w przypadku wylewów dwóch naczyń typu C/Feldberg, należących do charakterystycznych produktów wolińskich garncarzy. Ozdobiono je jednak w sposób identyczny jak ekskluzywne naczynia frankońskie typu Badorf.

Ceramika typu Tornow

Ceramika typu tornowskiego to starannie obtaczane naczynia kształtu dwu-stożkowatego o brzegach wylewów wygiętych na zewnątrz (ryc. 1). Zdobiono je bardzo głęboko rytym ornamentem w postaci dookolnych żłobków, często przybierających formę ornamentu plastycznego. Ceramika ta jest charakterystyczna dla regionu Dolnych Łużyc (obszar międzyrzecza górnej Sprewy i środkowej Warty), gdzie w IX i X wieku zamieszkiwały społeczności Milczan, Łużyczan, Dziadoszan i plemiona „nadobrzańskie” (Leciejewicz 1989, 84). Wyniki badań dendrochronologicznych grodzisk dolnołużyckich z zespołami naczyń typu Tornow wykazały, iż omawiane tu wyroby pojawiły się tam najwcześniej u schyłku IX wieku. Szczyt „popularności” ceramiki typu Tornow przypada na X stulecie (Dulinicz 2001, 54).

W Wolinie odkryto do tej pory ułamki 66 wylewów naczyń typu Tornow. Ceramikę tę znamy ze Starego Miasta, z wykopów nr 6 (ary nr 1660 i 1709) i nr 7. W wykopie 6 zarejestrowano w sumie 41 wylewów omawianych wyrobów. Na arze nr 1660 odnotowano 13 krawędzi garnków, w tym 8 sztuk w warstwie XII, 2 w warstwie IV i 1 w warstwie X. Na arze nr 1709 wystąpiło łącznie 28 wylewów naczyń typu Tornow, w tym 4 krawędzie w warstwie XVI, 9 w XV, 9 w warstwie XIV oraz 6 wylewów w warstwie XIII. Badania prowadzone na Starym Mieście w wykopie nr 7 (wykop obejmował warstwy wałowe dwóch wałów A i B oraz sekwencję osadniczą zalegającą pod wałami) zaowocowały kolekcją 25 wylewów naczyń typu Tornow. Odpowiadało to 0,45% wszystkich sklasyfikowanych ułamków wylewów naczyń z tego wykopu. Ich udział w poszczególnych poziomach osadniczych wahał się od 0,5 do maksymalnie 2-3%. Należy zaznaczyć jednak, iż kolekcje naczyń odkryte w obrębie wykopu nr 7 były stosunkowo niewielkie. Udział naczyń typu Tornow w obrębie nawarstwień wydzielonych

w wale A w wykopie nr 7, przedstawiał się następująco: warstwa XI – 1 wylew, X – 5 egz., IX – 3 egz., VIII – 1 egz., warstwa VII – 2 egz. W obrębie wału B znaleziono: w warstwie XI – 4 egz., VII – 6 egz., VI – 3 egz. oraz w obrębie sekwencji II – 2 znaleziska.

Reasumując, ceramika typu Tornow należy w Wolinie do najliczniejszej kategorii wyrobów ceramicznych obcego pochodzenia. Faktyczna liczba znalezisk jest jednak znacznie większa, niż przedstawiono powyżej. Wynika to z faktu, iż w szeregu wcześniejszych opracowań ułamków naczyń typu Tornow nie wydzielono w osobną kategorię ceramiki i klasyfikowano je w ramach wyrobów lokalnych typu D/Menkendorf. Wynikało to z ich podobieństw pod względem formy, jak i techniki wykonania do miejscowej ceramiki menkendorfskiej.

Ceramika grafitowana

Fragmenty naczyń grafitowanych odkryto na Starym Mieście w wykopie nr 4, w warstwie XVII. Były to części naczyń o esowatym profilu z kratkowanym ornamentem (Białęcka 1961, 300). Kolejne znaleziska pochodzą również ze Starego Miasta, z wykopu nr 8 (port), z warstwy XI. Odkryto tam trzy ułamki naczyń grafitowanych (sklasyfikowane jako zabytki wydzielone o numerach inwentarza: 891/79, 1052/79 i 1104/79). Naczynia grafitowane z wolińskiego portu są reprezentowane wyłącznie przez fragmenty brzuśców, które we wszystkich przypadkach zostały ozdobione listwą plastyczną. Jeden z powyższych zabytków ma dodatkowo dwa pasma ukośnych nakłuć, wykonanych grzebykiem na listwie plastycznej, drugi natomiast pasmo nakłuć na brzuścu powyżej listwy.

Ceramika grafitowa znana jest głównie z Małopolski i Śląska, chociaż odnotowano ją również na stanowiskach w innych regionach Polski. Do jej produkcji używano surowca zbliżonego do tego, jaki stosowano do wyrobu innych grup naczyń. Elementem różnicującym jest natomiast obecność w masie garncarskiej ziaren grafitu, posiadających najczęściej strukturę łuskowatą. Występują one w ilościach około 45-65% elementu ziarnistego próbki. Wykonane w ten sposób naczynia charakteryzują się ciemną, prawie czarną barwą, ze specyficznym metalicznym odcieniem (Buko 1990, 101). Na Śląsku ceramika grafitowana nie występuje po X stuleciu. Na Morawach natomiast naczynia z domieszką grafitu produkowano co najmniej od IX wieku (Rzeźnik 1997, 132). Datowanie omawianych wyrobów, znanych z terenów Śląska i Moraw, koresponduje też z okresem występowania powyższych wyrobów w ośrodku nad Dziwną.

Ceramika polerowana

Duży zbiór naczyń o cechach wyraźnie odbiegających od tradycji garncarstwa wczesnośredniowiecznych Wolinian odkryto na Starym Mieście, w wykopie

nr 6, na arze nr 1660. W jamach oraz w warstwie XVI natrafiono na 27 fragmentów naczyń (12 wylewów, 1 szyjka, 11 ułamków brzuśców oraz 3 skrawki części przydennej). Okazy te znacznie przewyższają pod względem technicznym i estetycznym towarzyszącą im ceramikę feldberską.

Ceramikę polerowaną odkryto ponadto również w wykopie nr 8 na Starym Mieście (ryc. 2). Z tego wykopu pochodzi największy i najlepiej zachowany okaz tego typu naczynia (Stanisławski 1997) – niewielkich rozmiarów, kształtu dwustożkowatego, z małym, lecz masywnym uchem umieszczonym powyżej załomu brzuśca. Górna partia naczynia powyżej załomu zdobiona jest pasmami dookólnych bruzd, przypominających ornamentykę ceramiki typu Tornow. Cała powierzchnia jest polerowana i ma czarne zabarwienie. Krawędź wylewu jest lekko odgięta na zewnątrz, czym nawiązuje do naczyń typu C/Feldberg.

Bardzo zbliżony pod względem technologicznym fragment brzuśca naczynia wraz z małym masywnym uchem, analogicznym do tego, które posiada zabytek opisany powyżej, zarejestrowano na Starym Mieście, w wykopie nr 8, w warstwie XVII. Profil omawianego okazu pozwala stwierdzić jednoznacznie, iż efekt wyświecenia o czarnym zabarwieniu uzyskano w tym przypadku w wyniku pokrycia zewnętrznej powierzchni naczynia angobą. Odcinała się ona wyraźnie na profilu jasnym, kremowym zabarwieniem, jej powierzchnia jest jednak czarna i wypolerowana. Kolejny wylew naczynia, który najprawdopodobniej należy zaliczyć do omawianej tu grupy, pochodzi ze Starego Miasta, z wykopu nr 5, z warstwy XV. Jest to okaz cienkościenny o pogrubionej i lekko wygiętej na zewnątrz krawędzi wylewu. Zabytek cechuje czarna wyświecona powierzchnia, zarówno w jego wnętrzu, jak i na zewnątrz.

Ta grupa ceramiki charakteryzuje się silnie wypolerowanymi i wyświeconymi powierzchniami, przeważnie o czarnej, szarej lub brązowej barwie. W wielu przypadkach ma ona znacznie cieńsze ścianki niż współczesna jej ceramika feldberska. Pod względem formy są to okazy obtaczane górą, przeważnie dwustożkowate. Najstarsze wyroby były pozbawione ornamentu lub zdobione wyłącznie żłobkami umieszczonymi na brzuścu. Bogatsza ornamentyka pokrywała naczynia produkowane w X stuleciu. Wówczas upiększano garnki polerowane dekoracją zbliżoną do tej, jaka występowała na ceramice słowiańskiej, a szczególnie na naczyniach typu Gross Raden (Kempke 1988, 97).

Cechy technologiczne naczyń polerowanych powodują, iż ich mniej charakterystyczne fragmenty (np. części brzuśców) są bardzo podobne do frankońskich dzbanów typu Tating. W związku z tym nie można wykluczyć, iż niektóre z tych fragmentów mogą być również częściami tego typu wyrobów albo też efektem prób tworzenia ich imitacji, a przynajmniej naśladowania walorów estetycznych. Z podobną sytuacją mamy do czynienia również

w Starigardzie-Oldenburgu, gdzie w dolnych warstwach osadniczych wystąpiła ceramika w wielu przypadkach analogiczna pod względem technologicznym do omawianej grupy naczyń z Wolina (Gabriel, Kempke 1991). Tam też na określenie powyższej grupy wyrobów garncarskich – o mocno polerowanych powierzchniach – wprowadzono termin „polierte Ware” (Gabriel, Kempke 1991).

Ceramika polerowana wzbudzała wątpliwości badaczy co do rodowodu etnicznego wytwórców, ze względu na jej daleko idące różnice jakościowe w stosunku do współczesnych wyrobów słowiańskich. T. Kempke był gotów wcześniej przypisywać ją nawet innemu etnosowi (Gabriel, Kempke 1991, 97). Pojedyncze naczynia polerowane były bowiem już wcześniej rejestrowane na różnych stanowiskach na południowo-zachodnim wybrzeżu Bałtyku. Dopiero jednak wykopaliska prowadzone w Oldenburgu przekonały badaczy, iż jest to osobny typ ceramiki słowiańskiej.

Wątpliwości co do rodowodu naczyń polerowanych wynikały z faktu, iż podobne wyroby są znane z późnogermańskich cmentarzysk urnowych z V i z początku VI wieku n.e. z północnych Niemiec oraz z frankijskich cmentarzysk rządowych, datowanych na VI i VII stulecie. Możliwe jest zatem, iż ceramika polerowana może nawiązywać w jakimś stopniu do tej starszej tradycji garncarskiej. Jednakże, jak przyznają badacze tego zagadnienia, hipoteza ta jest trudna do udowodnienia (Gabriel, Kempke 1991, 131). T. Kempke uznał ją wręcz za bardzo wątpliwą (Kempke 1988, 97). Obszar występowania ceramiki polerowanej ogranicza się bowiem zasadniczo do terenów osadnictwa Obodrytów (Gabriel, Kempke 1991, 131). Najstarsze naczynia polerowane z Oldenburga, co prawda, prawie nie wykazują zbieżności z współczesną im ceramiką wczesnosłowiańską. Nie tylko politura, ale przede wszystkim dwustożkowy profil z nisko umieszczonym załomem, ornamentyka, domieszka schudzająca oraz twardy wypał nadają tym wyrobom szczególną pozycję wśród naczyń wczesnośredniowiecznych. Podobieństwa ceramiki polerowanej do ceramiki słowiańskiej można dostrzec dopiero w okresie środkowosłowiańskim, w zestawieniu jej z ceramiką typu Gross Raden (Gabriel, Kempke 1991, 134). Pod względem ilościowym w Oldenburgu oraz na innych stanowiskach w strefie osadniczej Obodrytów wyroby polerowane stanowią najwyżej 1-2% zespołów naczyń. Występowanie tej ceramiki oprócz Oldenburga także w kilku innych ośrodkach grodowych Obodrytów wyklucza jednak, zdaniem T. Kempke, iż może być ona importem (Kempke 1988, 97). Także ze względu na fakt, iż podczas badań archeologicznych w Oldenburgu nigdzie nie stwierdzono śladów osadnictwa z późnego okresu wędrówek ludów, występującego poniżej najstarszych słowiańskich warstw osadniczych, przypuszcza się, iż Oldenburg był grodem słowiańskim, w którego obrębie lub w jego sąsiedztwie w okresie końca VII lub na początku VIII wieku osiedlił się wytwórca naczyń polerowanych (Gabriel, Kempke 1991, 134).

Przedstawione powyżej opinie i wątpliwości dotyczące ceramiki polerowanej, miały wpływ również na badania dziejów osadnictwa nad Dziwną. *Gros naczyń polerowanych*, które odkryto w Wolinie, pochodzi bowiem z samego początku wczesnośredniowiecznej osady, który możemy datować na schyłek VIII, ewentualnie początek IX stulecia. Fakt, iż wystąpiły one w najniższych sekwencjach stratygraficznych, wsparty datami $14C$ pozyskanymi z obiektów, w których je odkryto (wyniki wskazywały na wczesną chronologię sięgającą okresu wędrówek ludów), spowodował, iż naczynia te powiązano właśnie z okresem wędrówek ludów. W konsekwencji spowodowało to przesunięcie początków osadnictwa nad Dziwną do tego okresu, który to pogląd był powielany w literaturze przez długie lata.

Uwagi na temat ceramiki polerowanej z Wolina należy jednak traktować jako wstępne. W przyszłości powinna ona stać się przedmiotem bardziej wnikliwych studiów. Wynika to z faktu, iż znaleziska te, ze względu na kontekst stratygraficzny, mogą stanowić istotną przesłankę do badań nad początkami najstarszego osadnictwa nad Dziwną i nad genezą procesów, które doprowadziły do powstania tego ośrodka. W tym celu niezbędne będzie jednak zastosowanie już całkiem innego aparatu badawczego – w postaci metod laboratoryjnych, przy uwzględnieniu materiałów źródłowych (ceramiki polerowanej oraz naczyń typu Tating) pochodzących także z innych ośrodków nadbałtyckich.

Oldenburska ceramika ekskluzywna (die Oldenburger Prachtkeramik)

Starigard/Oldenburg mógł być miejscem pochodzenia garncarza, który wykonał jeszcze jedno naczynie (ryc. 3) odkryte w Wolinie. Jest to okaz znaleziony na Starym Mieście, w wykopie nr 8, w warstwie XVIII (Stanisławski 1997). Powyższy garnek możemy identyfikować z tzw. Oldenburger Prachtkeramik. Centrum produkcji tej ceramiki był również Starigard/Oldenburg, na co wskazują liczne znaleziska. Poza Oldenburgiem omawiane okazy rejestrowano sporadycznie, m.in. w Bosau, Feldberg, Sternberger Burg, Menzlin i Kastorf (Brather 1995, 416).

Są to ekskluzywne wazy i misy średniej lub dużej wielkości, o stosunkowo grubych ściankach. Masa garncarska została schudzona kwarcem. Naczynia cechuje ponadto niezwykle twardy wypał i chropowate powierzchnie. Ceramikę wykonano na wolnoobrotowym, rotacyjnym kole garncarskim. Wylew jest silnie pogrubiony i uformowany drewnianym narzędziem, nadającym naczyniu specyficzny kanciasty kształt. Pod względem jakości omawiane wyroby są znacznie lepsze niż wczesnosłowiańskie naczynia typu C/Feldberg. Zabytek odkryty nad Dziwną możemy datować na początek IX stulecia.

Ceramika skandynawska grupy AIV

Produkty garncarstwa skandynawskiego należą w Wolinie do znalezisk bardzo rzadkich. Grupa ta jest reprezentowana przez trzy typy naczyń. Są to wyroby typu jutlandzkiego (Filipowiak, Gundlach 1992, 45) oraz okazy typów AIV:4a (ryc. 4) i AIV:3a1 wg systemu klasyfikacji ceramiki wczesnośredniowiecznej w Skandynawii D. Selling (Selling 1955). Naczynie typu jutlandzkiego zostało odkryte podczas badań przeprowadzonych na Przedmieściu Południowym w wykopie nr 1 (Filipowiak 1953; Filipowiak, Gundlach 1992)¹.

Znaleziska drugiej grupy naczyń skandynawskich pochodzą ze Starego Miasta, z wykopów nr 6, z warstwy XVI i nr 8, z warstw XIX (dwa naczynia) i XIV. Są to cztery niezdobione okazy kształtu doniczkowatego, wykonane ręcznie, bez śladów obtaczania (Stanisławski 1997). Powyższe naczynia z Wolina miały wysokość od 7 do 12 cm, przy średnicy wylewu od 10 do 14,5 cm. Średnice den wynoszą od 6 do 8,5 cm. Jedno naczynie ma ślady dookólnego obmazywania oraz umieszczony niekoncentrycznie odcisk ośki koła garncarskiego. Pozostałe okazy cechują dna płaskie lub wklęsłe. Wklęsłość nie jest jednak wynikiem produkcji naczynia na kole z nakładką, lecz efektem wygnięcia palcami spodów garnków.

Ceramikę tę możemy łączyć genetycznie z obszarem Skanii. Powyższą interpretację wydaje się potwierdzać forma wyrobów, pojedyncze grube ziarna widoczne na powierzchni naczyń oraz ślady pionowego obmazywania ścianek, które są cechami charakterystycznymi rodzimej ceramiki skandynawskiej południowej Szwecji (Stanisławski 1997, 163). Jedno z naczyń (najmniejsze) nosi jednak na dnie ślad odcisku osi koła garncarskiego, co, jak stwierdził A. Lindahl (inf. ustna), nigdy nie ma miejsca w przypadku tego typu wyrobów w Skandynawii. W związku z tym przynajmniej ten jeden zabytek, chociaż posiada ewidentne cechy ceramiki skandynawskiej, mógł zostać wykonany w Wolinie. Nie można wykluczyć, iż powstał w warsztacie produkującego na własne potrzeby, przebywającego w Wolinie Skandynawa, który wytwarzał rodzimą ceramikę, korzystając jednak z zapożyczonej od Słowian bardziej zaawansowanej technologii.

Naczynie typu AIV:3a1 zostało odkryte na Starym Mieście, w wykopie nr 6, ar nr 1660, w warstwie XVII. Charakteryzuje się lekko baniastym kształtem o zagiętych do wewnątrz krawędziach wylewu. Kolejny, podobny okaz, cechuje silnie zagięta do wewnątrz krawędź wylewu, brak zdobnictwa oraz duże rozmiary. Pochodzi z badań wykopaliskowych na Srebrnym Wzgórzu².

¹ Ceramika jutlandzka została omówiona szerzej w pracy poświęconej ceramice wczesnośredniowiecznej z Hedeby (Hübener 1959, 162-164).

² Naczynie to znajduje się obecnie na wystawie w Muzeum Regionalnym w Wolinie i zostało sklasyfikowane jako skandynawskie przez T. Brorssona (inf. ustna).

Powyższe znaleziska naczyń skandynawskich z Wolina możemy datować na 1. połowę IX stulecia. Nie mają one zatem żadnego związku z całym zespołem różnorodnych zabytków skandynawskich odkrytych nad Dziwną, które są datowane szczególnie na 3. tercję X i początek XI stulecia, łączonych m.in. z obecnością osadników skandynawskich (Stanisławski 2007).

Ceramika typu Tating

Importy zachodnie – grupa AI wg D. Selling – są reprezentowane w Wolinie, oprócz ułamka naczynia typu Pingsdorf, przez pozostałości dwóch dzbanów typu Tating – „Tatinger Kannen” (konewki lub dzbany na wino) (ryc. 5), określanych też w literaturze jako dzbany z Birki – „Birkakannen” lub najczęściej jako dzbany fryzyjskie – „Friesenkannen” (Selling 1955; Gabriel 1991, 197). Wyroby te w systemie klasyfikacji D. Selling zaliczono do grupy AI:1a (Selling 1955, 13).

Ceramika typu Tating – datowana na schyłek wieku VIII i początek IX stulecia (Gabriel 1988, 133) – reprezentowana jest na innych nadbałtyckich stanowiskach przez dzbany oraz okrągłe kubki, które cechuje doskonała jakość techniczna. Powierzchnia naczyń jest wypolerowana i ma w większości przypadków czarną barwę. Występują jednak również egzemplarze brązowe, jasnobrązowe oraz szare. Dominują dzbany zdobione ornamentem o srebrzystym zabarwieniu, który tworzą układy ukośnych krzyży, rombów i trójkątów, pokrywających prawie całą powierzchnię naczynia.

Chociaż konewki i czary typu Tating uważa się za wyroby charakterystyczne dla garncarstwa fryzyjskiego, to nie jest jednak ostatecznie wyjaśniony problem miejsca ich produkcji. Najprawdopodobniej jednak ośrodkiem wytwórczym było Mayen w Nadrenii. Nie wyklucza się jednak, że istniało kilka centrów garncarskich w Nadrenii oraz w rejonach bardziej odległych, jak południowa Anglia, gdzie prawdopodobnie produkowano imitacje tych naczyń (Gabriel 1988, 135).

Wyroby typu Tating są znane, poza państwem Franków, także z grobów w Birce, skąd pochodzą ich najlepiej zachowane egzemplarze (Selling 1955) oraz z Hedeby, Ribe, Kaupang, Aggersborg, Gimmen, Hamburga, Helgö, Kosel-West, Kunsta, Lindholm Høje, Skovde, Sorte Muld na Bornholmie, Suderende, Vallingby, Ytterby (Brather 1996, 172) i Trelleborga.

Na słowiańskim wybrzeżu Bałtyku ceramika typu Tating wystąpiła w Starigrardzie/Oldenburgu, Starej Lubece, Dierkow, w Ralswieku na Rugii oraz na wyspie Uznam (Gabriel 1991), Gross Strömkendorf (Brorsson 2005) i w Menzlin (Brather 1996). Znaleziska dwóch okazów typu Tating znane są również z Janowa Pomorskiego (inf. ustna M. Jagodzińskiego, zabytki znane autorowi z autopsji). Wyroby te docierały jednak także do ośrodków słowiań-

skich położonych znacznie dalej na wschodzie, jak np. Stara Ładoga (Gabriel 1991; Kempke 1988).

W Wolinie ceramika Tating jest reprezentowana przez dwa fragmenty wylewów, należące do jednego naczynia oraz jeden fragment brzuśca drugiego dzbanka. Pierwsze znalezisko jest to wylew o średnicy 10 cm wraz z długą cylindryczną szyjką. Pod względem kształtu wylewu naczynie z Wolina jest najbardziej zbliżone do wariantu 13. ceramiki typu Tating, w zestawieniu przedstawionym przez D. Selling (Selling 1955, 45). Okazy te mają starannie wypolerowane powierzchnie o czarnym zabarwieniu, bez śladów zdobnictwa.

Pierwsze z naczyń z Wolina odkryto na Starym Mieście, w wykopie nr 6, ar nr 1660, w warstwie XVII (jamy). Obiekt ten datowany jest wstępnie na koniec wieku VIII (Cnotliwy, Łosiński, Wojtasik 1986) lub początek IX stulecia. Woliński Tatinger został znaleziony w kontekście ceramiki feldberskiej, która zdecydowanie dominowała wśród materiałów ceramicznych z jam. Naczyniom tym towarzyszyły wyroby typów F/Fresendorf i D/Menkendorf, ich udział był jednak znikomy. Pozostałość drugiego naczynia (fragment brzuśca) pochodzi z dzielnicy Ogrody, z wykopu nr 5, z warstwy VI.

Analizy laboratoryjne pierwszego naczynia wykonane w laboratorium Uniwersytetu w Lund wykazały, iż ceramika typu Tating z Wolina wykonana została z masy garncarskiej, która składa się z ziarnistej gliny bez domieszek. Porównywalny skład masy posiada jedna z analizowanych prób naczynia tego typu z Birki (inf. ustna T. Brorssona). Okazy typu Tating z Gross Strömken-dorf wykonane są z gliny drobnoziarnistej (informacja oparta na analizach laboratoryjnych przeprowadzonych przez T. Brorssona z Uniwersytetu w Lund). Powyższe okazy z Wolina oraz zabytki z Janowa Pomorskiego są jak dotychczas jedynymi znaleziskami ceramiki typu Tating znanymi nam z terenów ziem polskich.

Naczynia typu Kugeltopf

Naczynie typu Kugeltopf (ryc. 6) – typ AI:2b wg systemu klasyfikacji D. Selling (Selling 1955, 64–68) zostało odkryte w Wolinie w dzielnicy Ogrody, w wykopie ratowniczym nr 3, w pobliżu konstrukcji drewnianych odkrytych podczas badań ratowniczych w wale powodziowym. Poziom ten datowany jest dendrochronologicznie na lata po 904 i 911. Pod względem formy ukształtowania krawędzi wylewu zabytek z Wolina odpowiada ściśle wariantowi 2 tych naczyń, przedstawionemu w zestawieniu autorstwa D. Selling (Selling 1955, 65). Ceramika typu Kugeltopf znana jest jako import z licznych stanowisk. Odkryto ją m.in. w Birce (Selling 1955), Hedeby (Hübener 1959), Starej Lubece (Kempke 1988) i Oldenburgu (Gabriel 1991; Kempke 1988; 1989). Szczegółową listę stanowisk z tą ceramiką przedstawił również W. Hübener (1959, 194).

Naczynia typu Pingsdorf

Garnki malowane pochodzenia frankońskiego typu Pingsdorf występowały w szerokim przedziale czasu, począwszy od IX aż do XV stulecia (Hübener 1959, 122). Z początkowym okresem produkcji wyrobów typu Pingsdorf łączy się znalezisko z Wolina. Ceramikę tę odkryto nad Dziwną w ilości śladowej podczas badań przedwojennych. Informacja pochodzi z pracy W. Hübenera dotyczącej ceramiki z Hedeby, który powołuje się na informację ustną, uzyskaną od O. Kunkla, który z kolei przed wojną kierował badaniami na Wolinie (Hübener 1959, 131).

Naczynia typu Pingsdorf odkryto w bardzo dużej liczbie w Hedeby (Hübener 1953), Schleswigu, Hannoverze, Duisburgu, Beauvais, Rouen, Emden, Bergen, Oslo, Ribe, Hamburgu, Getyndze, Kassel, Frankfurcie, Utrechcie, Dordrechcie, Amsterdamie, Aardenburgu, Brugii, Londynie i Bremie. W ilości śladowej, podobnie jak w Wolinie, zanotowano ją w Lödöse, Kalmarze, Lundzie, Gdańsku, Southampton i Winchesterze (Lüdtke 1985, 124). Szczegółową listę stanowisk z tą ceramiką przedstawił również W. Hübener (Hübener 1959, 197-200).

Naczynia inspirowane ceramiką typu Badorf

Ceramika typu Badorf to ekskluzywne wyroby zachodnioeuropejskie, które łatwo zidentyfikować nawet po niewielkich fragmentach, na podstawie charakteryzującej ją kremowej barwy. Są to ogólnie duże, baniaste naczynia z brzegami wygiętymi na zewnątrz, z szyjką do nalewania, jak w konewkach, chociaż charakteryzuje je duży wachlarz form. Dzieli się je na wyroby młodsze oraz starsze. Pierwsze z nich są datowane na VIII stulecie, późniejsze natomiast na okres od końca VIII do X wieku. Wyroby te są szeroko rozprzestrzenione na terenach Europy Zachodniej i w Skandynawii (Brorsson 2005, 39-42).

Na ziemiach polskich znaleziska wyrobów typu Badorf są znane wyłącznie z badań prowadzonych w Janowie Pomorskim (inf. ustna M. Jagodzińskiego, zabytki znane autorowi z autopsji). W Wolinie odkryto natomiast dwa fragmenty wylewów naczyń rodzimej produkcji typu C/Feldberg, które ozdobiono charakterystycznymi dla ceramiki typu Badorf listwami plastycznymi (ryc. 7). Dekorację plastyczną tworzy umieszczona dookoła masywna plastyczna pozioma listwa, poniżej której znajdują się, wykonane w analogiczny sposób, trójkąty z wierzchołkami zwisającymi w dół. Zarówno listwa pozioma, jak i trójkąty są zdobione nakłuciami. Obydwa wolińskie zabytki pochodzą z terenu Starego Miasta. Pierwszy zabytek odkryto w wykopie nr 6, ar nr 1660, w warstwie XIV, drugi natomiast w wykopie nr 7, w warstwie XIa, pod wałem B. Zabytki te są datowane na sam początek osadnictwa nad Dziwną, czyli na schyłek VIII lub początek IX stulecia. Analogiczne znalezisko pochodzi także z badań w Białogardzie na Pomorzu Zachodnim (inf. ustna E. Cnotliwego).

Wnioski

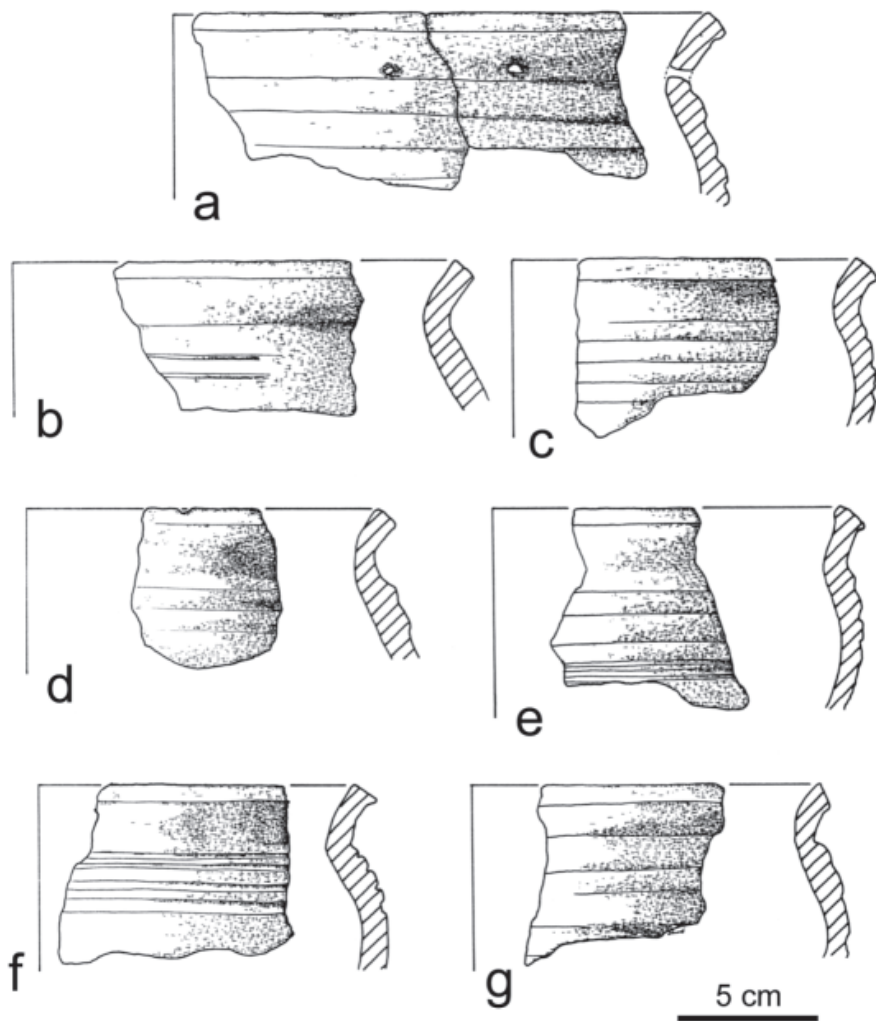
Wykopaliska archeologiczne prowadzone w Wolinie z przerwami od ponad stu lat zaowocowały ogromną ilością pozyskanych źródeł archeologicznych, wśród których zdecydowanie dominują fragmenty ceramiki. Ich liczbę szacuje się na ponad pół miliona znalezisk. Zdecydowanie przeważają wyroby lokalnego garncarstwa (Stanisławski w druku). Znaleziska naczyń wywodzące się z obcej tradycji kulturowej są na tle wyrobów lokalnych niezwykle rzadkie, wręcz śladowe. W porównaniu jednak z innymi ośrodkami współczesnymi Wolinowi położonymi na ziemiach polskich jest to kolekcja znacząca i godna wnikliwych studiów. Na podstawie wyrobów obcego pochodzenia możemy bowiem identyfikować kierunki potencjalnych kontaktów kulturowych mieszkańców ośrodka nad Dziwną.

Ułamki naczyń wskazują, iż wolinianie kontaktowali się ze społecznościami zamieszkującymi obszary dorzecza środkowej i górnej Odry oraz Warty (naczynia typu Tornow, ceramika grafitowana), Obodrytami (ceramika poleowana, ekskluzywna ceramika oldenburgska), Skandynawią i Europą Zachodnią (naczynia typu Tating, Pingsdorf, inspiracje ceramiką typu Badorf).

Przedstawione powyżej zabytki mogły trafić nad Dziwną z innych ośrodków. Mielibyśmy wówczas do czynienia z importami. Mogą też być wyrobami garncarzy, którzy przebywali gościnnie nad Dziwną, gdzie produkowali naczynia w sposób charakterystyczny dla miejsca swego pochodzenia. W grę może wchodzić jeszcze rozwiązanie trzecie, a mianowicie, iż naczynia obce mieszkańcom Wolina mogły być produkowane przez lokalnych wytwórców na zamówienie cudzoziemców goszczących nad Dziwną.

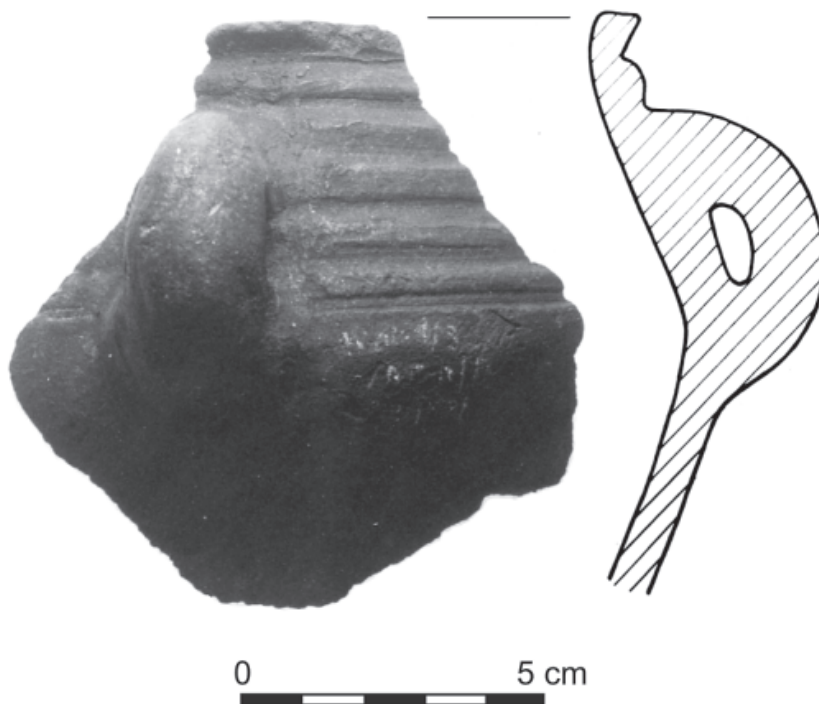
Powyższe ogólniki to wszystko, co obecnie można powiedzieć, na podstawie dostępnej bazy źródłowej, na temat ceramiki obcego pochodzenia, którą odkryto w Wolinie. Chociaż informacje te rozwijają w pewnym stopniu naszą wiedzę na temat tego ośrodka, to jednak nie wyczerpują potencjału informacji, jakie można uzyskać na podstawie źródeł ceramicznych. Przy obecnie dostępnym nam tradycyjnym aparacie badawczym, opartym na metodzie typologicznej, wyczerpują się jednak na tym nasze możliwości poznawcze. Nowe perspektywy pojawiają się dopiero przed badaczami, którzy w studiach nad garncarstwem z wczesnośredniowiecznego Wolina zastosują metody badań laboratoryjnych ceramiki, wykorzystywane od lat z powodzeniem w archeologii skandynawskiej, a w ostatnim okresie także w Niemczech i w Polsce³.

³ Artykuł powstał w ramach tematu II, zadanie 52 – „Wolin we wczesnym średniowieczu”, zrealizowanego w Instytucie Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.

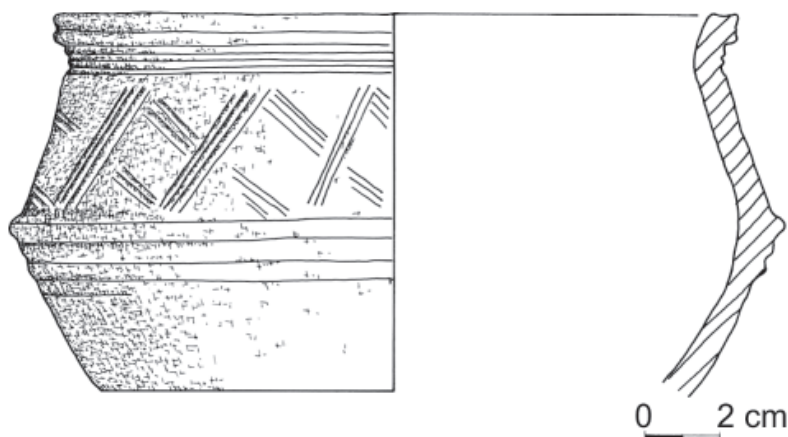
Ryc. 1. Naczynia typu Tornow odkryte w Wolinie na Starym Mieście w wykopie nr 6 (rys. M. Jusza)

Fig. 1. Vessels of type Tornow discovered in the Old Town of Wolin, trench 6 (drawing M. Jusza)

Ryc. 2. Naczynie polerowane pochodzenia słowiańskiego, odkryte w Wolinie na Starym Mieście w wykopie nr 8 (archiwum IAE PAN w Wolinie)

Fig. 2. Polished vessel of Slavic origin discovered in the Old Town of Wolin, trench 8 (Archive of the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences in Wolin)

Ryc. 3. Tzw. Oldenburger Prachtkeramik – naczynie odkryte w Wolinie na Starym Mieście, w wykopie nr 8, w warstwie XVIII (rys. M. Jusza)

Fig. 3. So-called Oldenburger Prachtkeramik – a vessel discovered in the Old Town of Wolin, in trench 8, layer XVIII (drawing M. Jusza)

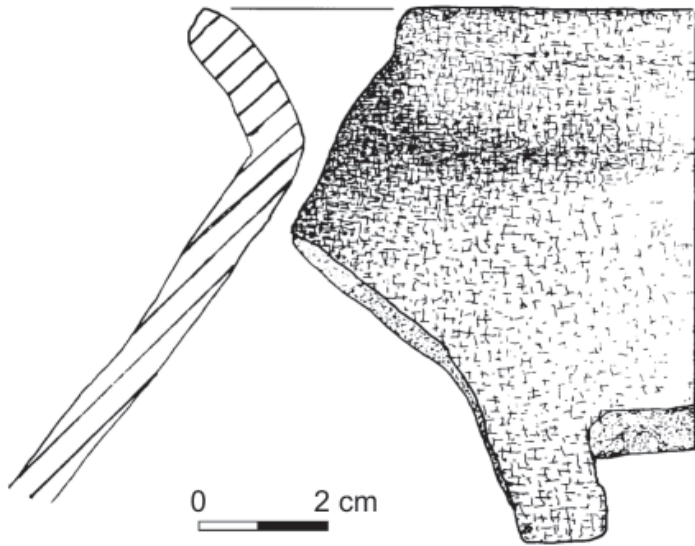
Ryc. 4. Naczynie pochodzenia skandynawskiego typu AIV:4a wg D. Selling odkryte w Wolinie na Starym Mieście, w wykopie nr 8, w warstwie XIX (archiwum IAE PAN w Wolinie)

Fig. 4. Vessel of Scandinavian origin of type AIV:4a according to D. Selling, discovered in the Old Town of Wolin, in trench 8, layer XIX (Archive of the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences in Wolin)

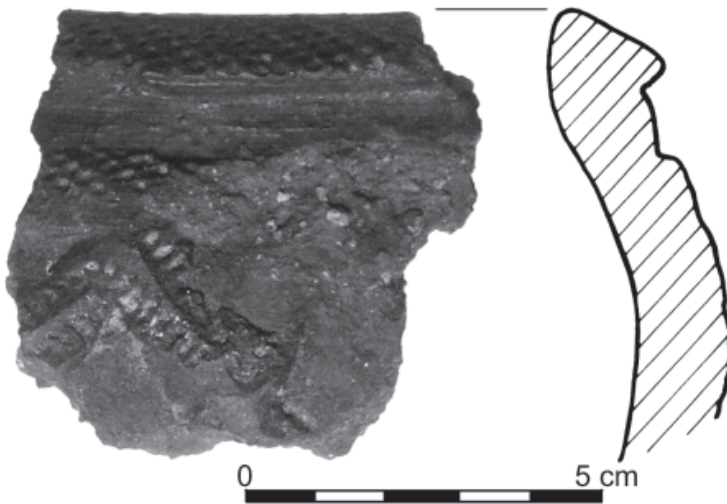
Ryc. 5. Szyjka naczynia pochodzenia fryzyjskiego typu Tating odkrytego w Wolinie na Starym Mieście, w wykopie nr 6, ar nr 1660, w warstwie XVII (jama) (archiwum IAE PAN w Wolinie)

Fig. 5. Neck of a vessel of type Tating of Frisian origin discovered in the Old Town of Wolin, in trench 6, are 1660, layer XVII (pit) (Archive of the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences in Wolin)

Ryc. 6. Naczynie pochodzenia zachodnioeuropejskiego typu Kugeltopf, odkryte w Wolinie w dzielnicy Ogrody, w wykopie nr 03 (rys. M. Jusza)

Fig. 6. Vessel of Type Kugeltopf of West-European origin, discovered in Ogrody district in Wolin, in Trench 03 (drawing M. Jusza)

Ryc. 7. Garnek typu C/Feldberg dekorowany w sposób charakterystyczny dla naczyń fryzyjskich typu Badorf. Zabytek odkryto w Wolinie na Starym Mieście, w wykopie nr 6, ar nr 1660, w warstwie XIV (archiwum IAE PAN w Wolinie)

Fig. 7. Pot of type C/Feldberg, with characteristic ornamentation of Frisian type Badorf vessels. The item was discovered in the Old Town of Wolin, in trench 6, are 1660, layer XIV (Archive of the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences in Wolin)

LITERATURA

Białęcka F.

1961 *Ceramika ze stanowiska 4 w Wolinie*, „Materiały Zachodniopomorskie” 7, 293-370.

Brather S.

1995 *Nordwestslawische Siedlungskeramik der Karolingerzeit – fränkische Waren als Vorbild?*, „Germania“ 73, 403-420.

1996 *Feldberg Keramik und frühe Slawen. Studien zur nordwestslawischen Keramik der Karolingerzeit*, Bonn.

Brorsson T.

2005 *The Pottery from the Early Medieval Trading Site and Cemetery at Gross Strömkendorf, Wismar, Mecklenburg*, Kiel.

Brorsson T., Stanisławski B.

1999 *Ceramika słowiańska typu Feldberg i Fresendorf w Skanii, na tle produkcji garn-carskiej wczesnośredniowiecznego Wolina*, „Materiały Zachodniopomorskie” 45, 283-312.

Buko A.

1990 *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*, Wrocław.

Cnotliwy E., Łosiński W., Wojtasik J.

1986 *Rozwój przestrzenny wczesnośredniowiecznego Wolina w świetle analizy porównawczej struktur zespołów ceramicznych*, (w:) *Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*, Warszawa, 62-117.

Dulnicz M.

2001 *Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej*, Warszawa.

Filipowiak W.

1953 *Wolin-Przedmieście. Wyniki badań wykopaliskowych w Wolinie w 1952 r.*, Poznań, maszynopis w archiwum Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu.

Filipowiak W., Gundlach H.

1992 *Wolin, Vineta. Die tatsächliche Legende vom Untergang und Aufstieg der Stadt*, Rostock.

Gabriel I.

- 1988 *Hof- und Sakralkultur sowie Gebrauchs- und Handelsgut im Spiegel der Kleinfunde von Starigard/Oldenburg*, (w:) Oldenburg – Wolin – Staraja Ladoga – Novgorod – Kiev. *Handel und Handelsverbindungen im südlichen und östlichen Ostseeraum während des frühen Mittelalters*, red. M. Müller-Wille, Mainz, 103-291.
- 1991 *Hofkultur, Heerwesen, Burghandwerk, Hauswirtschaft*, (w:) Starigard/Oldenburg. *Ein slawischer Herrschersitz des frühen Mittelalters in Ostholstein*, red. M. Müller-Wille, Neumünster, 181-250.

Gabriel I., Kempke T.

- 1991 *Ausgrabungsmethode und Chronologie*, (w:) Starigard/Oldenburg. *Ein slawischer Herrschersitz des frühen Mittelalters in Ostholstein*, red. M. Müller-Wille, Neumünster, 123-147.

Hübener W.

- 1959 *Die Keramik von Haithabu*, Neumünster.

Kempke T.

- 1988 *Zur Chronologie der Keramik von Starigard/Oldenburg*, (w:) Oldenburg – Wolin – Staraja Ladoga – Novgorod – Kiev. *Handel und Handelsverbindungen im südlichen und östlichen Ostseeraum während des frühen Mittelalters*, red. M. Müller-Wille, Mainz, 87-102.

Leciejewicz L.

- 1989 *Słowianie Zachodni. Z dziejów tworzenia się średniowiecznej Europy*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

Lüdtke H.

- 1985 *Die mittelalterliche Keramik von Schleswig: Ausgrabung Schild, 1971-1975*, „Ausgrabungen in Schleswig. Berichte und Studien“ 4, Neumünster.

Rzeźnik P.

- 1997 *Elementy południowe w ceramice śląskiej w IX-X wieku*, (w:) *Śląsk i Czechy a kultura wielkomorawska*, red. K. Wachowski, Wrocław, 127-134.

Selling D.

- 1955 *Wikingerzeitliche und frümittelalterliche Keramik in Schweden*, Stockholm.

Stanisławski B.

- 1997 *Wczesnośredniowieczna ceramika słowiańska z Wolina-Portu a procesy dystrybucji naczyń*, „Materiały Zachodniopomorskie” 43, 159-192.
- 1998 *Ceramika wczesnośredniowieczna z osady południowej przy Wzgórzu Wisielców w Wolinie a analiza procesów osadniczych*, „Materiały Zachodniopomorskie” 44, 247-272.

- 2000 *Ceramika typu Wolin-Fresendorf na tle badań nad wczesnośredniowieczną ceramiką słowiańską w południowo-zachodniej strefie Bałtyku*, „Materiały Zachodniopomorskie” 46, 125-156.
- 2007 *Sztuka wikińska z Wolina*, „Średniowiecze Polski i Powszechnie” 4, 28-50.
- 2009 *Symbolika płaszczyzną konfrontacji starej i nowej technologii*, (w:) *Stare i nowe w średniowieczu. Pomiędzy innowacją a tradycją*, red. S. Moździoch, Spotkania Bytomskie, t. 6, Wrocław, 143-150.
- w druku *Garncarstwo wczesnośredniowiecznego Wolina*, Wrocław.

Wilde K.A.

- 1939 *Die Bedeutung der Grabung Wollin 1934*, Stettin.

Foreign pottery artefacts in early medieval Wolin Summary

Pottery vessels of foreign origin are extremely rare among pottery finds from early medieval Wolin. Nevertheless, they are a valuable source of information on the relations of this centre with other communities. On the Dziwna, pottery items were found that were characteristic of the pottery of Frisia of the time, Scandinavia, and north-western Slavic lands. The most numerous group comprised artefacts manufactured by communities living in the territories on the middle and upper Odra.